

Bene Sándor: Egy reneszánsz magyar író. Andreas Pannonius

Károli könyvek: Monográfia

Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem–L'Harmattan Kiadó, 2023, 300 l.

LÁZÁR István Dávid

SZTE BTK Klasszika-Filológia és Neolatin Tanszék, egyetemi docens

ORCID: 0000-0002-9556-5498

Ha kézbe vesszük Bene Sándor könyvét, első pillantásra a cím alapján arra gondolhatunk, hogy egy kismonográfiát tartunk a kezünkben, azonban a szöveg elolvasása során rájövünk, hogy a szerző ezen túl számos, irodalomtörténetünk szempontjából rendkívül jelentős megállapítást tesz, amelyek az eddigi kutatások eredményeit nemcsak pontosítják, hanem több ízben cáfolják is. Andreas Pannonius személye és életműve kéziratának felfedezése és publikálása óta kevéssé került a kutatás látókörébe, holott (mint a kötetből megtudjuk) a korszak egészének szellemi közegét pontosabban, árnyaltabban érthetjük meg műveinek vizsgálata nyomán. A kötet bevezetője magyarázatot ad a viszonylagos érdektelenségre: más-más okokból ugyan, de sem a középkor-, sem pedig a reneszánsz-kutatás „nem érzi magáénak” Andreas Pannoniust, életműve, teológiai és filozófiai szemlélete mindkét időszakból „kilóg”. Mindezek alapján megérthetjük a címadás jelentőségét, tudniillik azt, hogy a név – Andreas Pannonius – „csupán” alcímként, de legalábbis a cím második elemeként szerepel: nem az a fontos, hogy a reneszánsz egyik magyar szerzőjéről van szó, hanem az, hogy ő egy magyar szerző, akit személyisége, életműve, nézetei alapján reneszánsz szerzőnek tekinthetünk, függetlenül a korszakolással kapcsolatos problémáktól. Ez az állítás annak ellenére is érvényes, hogy életének nagy részét nem magyar földön töltötte, tanulmányait, írói tevékenységét pedig szinte teljes egészében Európa más területein folytatta.

A kötet bevezetőjében Bene összefoglalja a kutatástörténetet, a szakirodalom alapos, részletes ismertetésével és elemzésével rámutat a fentebb említett kérdésre, nevezetesen arra, hogy vajon középkori vagy reneszánsz szerző-e Andreas Pannonius. Érvelése nyomán az olvasó előtt is világossá válik, hogy a kérdés eldöntése egyáltalán nem egyszerű, talán nem is adható egyértelmű válasz rá, esetleg nincs is szükség valamely korszakhoz történő besorolására. A szerző gondolatmenete nemcsak rávilágít az irodalomtörténeti korszakolás problémáira, de továbbgondolkodásra is késztet.

Lévén, hogy mindeddig csupán részproblémákat tárgyaló tanulmányok születtek Andreas Pannoniusról, elengedhetetlen volt élettörténetének minél teljesebb feltárása. Bene Sándor a fellelhető forrásokat, a szakirodalmat ismeri, és mindezeket kiaknázva a lehető legteljesebb biográfiát adja. Teszi mindezt invenciózusan, ugyanakkor tiszteletre méltó visszafogottsággal; minden esetben jelzi, hogy meddig tart a forrásokból kiolvasható bizonyosság, és hol kezdődnek a tényszerűen nem igazolható következtetések.

Annak ellenére, hogy a szerző tisztában van az általa összeállított biográfia hiátusaival, és mindezt az olvasó tudtára is adja, mégis Andreas Pannonius mindeddig legrészletesebb életrajzát tarthatjuk a kezünkben. Azonban nem csupán alapos, részletes és a fellelhető források alapján precízen, esetenként az információkat bravúrosan egymással összefüggésbe állítva megalkotott életrajzot olvashatunk, ennél sokkal többről van szó, amint azt a fejezet címe is mutatja: *Életrajz, környezet, kapcsolatok*. Andreas Pannonius életének eseményein, (időnként kikövetkeztetett) történésein túl Bene Sándor bemutatja a helyszínt, ahol az adott időszakban tartózkodott, feltárva azt a környezetet, szellemi közeget, amely hatással lehetett rá. Ennek a módszernek több hasznos következménye is van, nevezetesen elősegíti a későbbiekben tárgyalt művek pontosabb elemzését, azok hátterét alaposabban feltárja. Mindezekon túl ez a fejezet bemutatja azokat a személyeket, jelentős tudósokat, teológusokat, akikkel kapcsolatba került/kerülhetett Andreas Pannonius, s akik befolyásolták további pályáját, alkotó tevékenységét.

Mint említettem, Bene Sándornak sikerült a korábbi szakirodalomban megtalálható életrajzi adatokat pontosítania, egyes állításokat cáfolnia, illetve kiegészítenie. Andreas Pannonius születését 1420 körülre teszi, születési helyével kapcsolatban – adatok híján – nem foglal állást, írásainak vizsgálata alapján csupán azt tudja bizonyosan megállapítani, hogy magyar anyanyelvű volt. Társadalmi helyzetére nézve is csupán következtetni lehet, feltehetően előkelő családból származhatott. Fiatal éveit során katonáskodott, majd 1443-at követően távozott az országból, ahová később már sohasem tért vissza. A karthauzi rendbe 1445-ben Velencében lépett be, és itt tartózkodott egészen 1459-ig. Tanulmányai során valószínűleg megfordult Padovában is. 1459-től Bolognában tartózkodott. A várost ebben az időszakban pezsgő szellemi élet jellemezte, amelybe intenzíven bekapcsolódott. Bolognai tartózkodásának pontos időtartamáról nincsenek források, bizonyára Ferrarába távozott innen, ahonnan 1464-ben Firenzébe került, majd 1467-ben ismét Ferrarába (a közbeeső évekre vonatkozóan pontos adatok nincsenek). A következő években a renden belül számos konfliktusnak részese volt, s noha élvezte Ferrara urának, Borso d'Estének a támogatását, annak halála után a karthauzi rend előjárói a pavai Certosába küldték. Andreas Pannonius életének további alakulásáról alig található forrás, az utolsó adat 1472-ből található. Bizonyos jelek alapján Bene Sándor nem zárja ki annak lehetőségét, hogy életét Rómában fejezte be.

Ez tehát a rövid életrajzi vázlat, amelyet azonban a szerző nagyon tág kontextusba helyez, amint azt fentebb már jeleztem. Nem öncélú tehát ennek a kontextusnak a megrajzolása, ugyanis ez jelenti az alapját a későbbi szövegelemzéseknek.

A következő fejezetben (*Művek és kontextusok*) felsorolást ad a szerző műveiről, amelyeknek nagy része elveszett, majd ezt követően a fennmaradt írásait vizsgálja. Részletekbe menően feltárja az utókor számára is hozzáférhető művek forrásait, ezek egymáshoz való viszonyát, és a legapróbb mozzanatokra kiterjedő elemzéssel világít rá Andreas Pannonius teológiai-filozófiai szemléletére, ezek hangsúlyainak látszólag jelentéktelen, azonban az adott művek céljaihoz igazodó változásaira. Legfontosabb megállapításai Andreas Pannoniusnak a teológiai és politikai erényekkel kapcsolatos nézeteire vonatkoznak.

Ezt követően tér rá a szerző Andreas Pannonius egyes műveinek elemzésére. Az *Énekek éneke-kommentár: A lelki emelkedés modelljének első kidolgozása* című fejezet annak ellenére, hogy az első mondatában leszögezi: „csak abból a szempontból vizsgálom, hogy milyen szálon kapcsolódik a politikai munkák [...] fő kérdéséhez” (65), ennél sokkal többet nyújt az olvasónak. Részletesen áttekinti, értelmezi és magyarázza a szakirodalom megállapításait a kommentár előzménye-

írói, forrásairól. Feltárja további forrásait, valamint azt a szellemi-filozófiai-teológiai háttérrel, amelybe beleilleszkedik Andreas Pannonius műve, és bemutatja, hogy a kommentár szerint milyen utat jár be a lélek felemelkedése során.

A monográfia centrumát képezi az a két fejezet, amely Andreas Pannonius két királytük-rét, a Mátyáshoz, illetve az Ercole d'Estéhez írott műveket tárgyalja, *A politikai boldogság és az uralkodó üdvössége a Mátyás-királytükörben*, valamint *A politika lélek-tana: Az Ad Herculem teo-lógiája és etikája* címmel. Az egymáshoz szorosan kapcsolódó, illetve egymással összefüggő két királytükör bemutatása, elemzése során azonos módszert követ, így a két mű hasonlósága, va-lamint különbözősége szembetűnővé válik. Alaposan, mondhatnánk, teljességre törekvően tár-ja fel a királytükörök távolabbi és közvetlenebb forrásait, felrajzolja a művek filozófiai-teológiai háttérét. Finom distinkciókkal elemzi az írásokban felvonultatott uralkodói erényeket, azok tar-talmát, struktúráját és a köztük meglévő hierarchiát.

Külön fejezetet szentel a szerző a Petrarca-hatásnak, „*Ceruza-sorok Petrarca könyvén*” címmel. Eb-ben nemcsak azonosítja Andreas Pannonius műveinek azon helyeit, ahol a „mester” szövegei megje-lennek, hanem a pusztá regisztrációnál jóval tovább megy. Feltárja és filozófiai-teológiai kontextusba helyezi a kétségtől szűles körű műveltséggel, olvasottsággal rendelkező Andreas Pannonius kon-cepcióját, rávilágítva arra, hogy az idézetek kiválasztásában mi volt a motivációja. Térben és időben tágabb összefüggéseket is láttat, és ezzel felhívja a figyelmet arra, hogy Petrarca személyének és élet-művének megítélése a reneszánsz korában rendkívül összetett és bonyolult volt, több esetben pedig felülvizsgálatra, újragondolásra szorulnak a szakirodalom eddigi megállapításai. Megítélésem sze-rint mindezzel egy általánosabb, megfontolandó jelenségre világít rá, nevezetesen arra, hogy a ha-tástörténeti kutatásoknak túl kell lépniük a linearitáson, figyelembe kell venniük a „kerülőutakat” is.

Bene természetesen „nem tud kibújni a bőréből”, hiszen igazi filológus: megállapításai min-den esetben konkrét szövegeken alapulnak, amelyekből számos részletet közöl a *Függelékben*, így állításait, következtetéseit az olvasó akár „vissza is ellenőrizheti” ezek tanulmányozásával. Komoly segítséget jelent, hogy a *Függelékben* az Andreas Pannonius által citált szöveghelyek a két leggyakrabban idézett szerző (Petrarca és Bartholomaeus Anglicus) és a két királytükör sze-rint csoportosítva jelennek meg.

A részletes és pontos bibliográfia nem csupán a tájékozódást segíti, de hasznos kiindulópont lehet ahhoz is, ha valaki esetleg nekilátna a Bene által jelzett további szükséges és lehetséges kutatásoknak.

Talán a fentiekből egyértelmű, hogy jelen esetben nem retorikai fordulat az állításom, mely sze-rint hiánypótló műről van szó. Bene Sándor monográfiája nem csupán egy méltatlanul elfeledett szerző jelentőségét mutatja meg, hanem a reneszánsz kutatása számára is újszerű megállapításokat tesz, valamint további kutatásokra inspirál. Amennyiben néhány kulcsszóval kellene jellemez-nem a könyvet, ezek a *mértéktartás, pontosság, alaposág, filológusi tisztesség és invenciózusság* lennének.

A könyv belső értékeinek hangsúlyozása mellett véleményem szerint mindenképpen szót kell ejtenem a külleméről is. Szép, izléses könyvet vehetünk a kezünkbe, borítója – minden bi-zonnyal Bene Sándor javaslatainak következtében is – harmonizál a témával, mivel a kép And-reas Pannonius egyik királytükörének kódexéből származik.

Befejezésképpen megjegyzem, hogy véleményem szerint a monográfia megállapításairól, egyes részletkérdésekről, sőt az elméleti következtetésekről szakmai fórumokon érdemes len-ne a továbbiakban együtt gondolkodni, a kutatásokat folytatni (a Bene által többször jelzett irá-nyokban vagy akár másfelé is).